

Кононенко І., Співак О.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ СЛОВНИК МІЖМОВНИХ ОМОНІМІВ І ПАРОНІМІВ

К. : Вища шк., 2008.— 343 с.

Активізація міждержавних економічних, культурних, наукових та освітніх зв'язків між Україною і Польщею, як зазначено в передньому слові до рецензованого словника, сприяла посиленню уваги до вивчення українцями польської, поляками — української мови. Уживання двох споріднених мов, з одного боку, полегшує розуміння кожної з них, з другого — спричиняє ряд труднощів, пов'язаних насамперед із так званою інтерференцією, тобто зі змішуванням явищ двох мовних систем. Одним із таких інтерференційних чинників є міжмовна омонімія та паронімія, тобто близькі за звучанням і різні за значенням слова і вирази (їх ще називають фальшивими друзями перекладача). Допомогти в подоланні інтерференційних помилок у мовленні білінгвальних носіїв української і польської мов — головна мета цього типу словників.

До реєстру рецензованого словника включено близькі за звучанням слова, які 1) повністю відмінні за своєю семантикою, 2) різняться лише окремими лексичними значеннями, 3) мають однакове денотативне чи сигніфікативне значення, але відмінні за стилістичними характеристиками, сполучуваністю і частотністю вживання і 4) близькі за звучанням фразеологізми, відмінність у семантиці яких зумовлена не значенням окремих компонентів, а їхнім загальним змістом. Не всі включені до реєстру пари слів за формою є омонімічними і паронімічними у звичному розумінні. Сюди ввійшли семантично нееквівалентні слова, розбіжність у формі яких пов'язана із закономірними фонетичними (*wiz* — *wóz*, *wuj* — *wąz*, *zajzd* — *zajazd*, *borodavka* — *brodawka*) і морфемно-

словотвірними відповідниками (*wiznania* — *wuznanie*, *wodnik* — *wodnik*, *golubok* — *golqbek*, *wariowati* — *wariowac*), а також лексико-граматичні (іменник *lich* «біда» — прислівник *lich* «погано», прислівник *niż* — іменник *niż* «низовина») міжмовні омоніми. Такий підхід до формування реєстру словника виправданий, бо для українсько-польських білінгвів між такими словами наявні стійкі асоціативні зв'язки.

Словник укладено на солідній джерельній базі: використано сучасні тлумачні словники української і польської мов, перекладні українсько-польські й польсько-українські словники, фразеологічні словники, словники іншомовних слів, зібрані авторами факти сучасного живого мовлення, відображені в публіцистичних текстах, теле- і радіопередачах, записи розмовного мовлення, матеріали Інтернету. Це дало змогу включити до словника не лише здавна вживані, а й найновіші слова. Словник містить понад 1400 словникових статей, окремо 117 статей присвячено часто вживаним міжмовним омонімам-фразеологізмам.

Кожна стаття в заголовку наводить омонімічну пару слів і складається з двох частин — української і польської. У першій частині наводиться українське заголовне слово, дається його граматична і експресивно-стилістична характеристика, тлумачення значень і їх польські відповідники (правда, непослідовно) та контексти-ілюстрації. Подібну структуру має і польська частина статті: польське заголовне слово, його граматична і експресивно-стилістична характеристика, тлумачення значень, контексти-ілюстрації. Як ідеальний зразок наведемо тут дві словникові статті.

«БЕСІДА — BIESIADA

БЕСІДА, -и, ж. 1. Розмова з кимось, обговорення чогось; *пол.* rozmowa. *Цікава, жвава, довга бесіда. Вести бесіду з кимось.* 2. Діалогічна форма викладу і вивчення нового матеріалу; *пол.* konwersatorium. *Бесіда з культури української мови.* 3. Доповідь, повідомлення на будь-яку тему з подальшим обміном думками; *пол.* pogadanka, prelekcja. *У школі поліцейський провів бесіду на тему наркотиків.*

BIESIADA, -у, ж., книжн. Бучне гуляння з частуванням; бенкет. *Wieselnia biesiada.* *Wiesoła biesiada skończyła się grubo po północy.*

ДЕННИЙ — DENNY

ДЕННИЙ, -а, -е. 1. Прикм. до *день* — частина доби від ранку до вечора; *пол.* dzienpu. *Денна пора.* 2. Який буває вдень; протилежне *нічний*; *пол.* dzienny. *Денний поїзд. Денне світло.* 3. Який відбувається протягом дня, припадає на один день; *пол.* dzienny. *Денна норма праці. Денний раціон людини.*

DENNY, -а, -е. 1. Такий, що водиться, росте на дні. *Flora dennu.* 2. *перен., розм.* Дуже поганий, нікудишній. *Denny film. Denny polityk.*

Позитивно оцінюючи рецензовану працю як виконану на належному науковому рівні, вкрай необхідну і корисну, хотілося б поділитися деякими міркуваннями, якими автори могли б скористатися при перевиданні словника (зазначимо, що словник вийшов малим накладом — усього 500 примірників, що не може задовольнити всіх, хто хотів би користатися ним, тому потреба в його перевиданні є нагальною).

У передньому слові правильно зазначено, що обсяг словника не дав можливості ввести до його реєстру всі міжмовні омонімічні пари. Головними критеріями, якими керувалися укладачі при включенні омонімічних пар до словника, абсолютно виправдано стала їх висока частота вживаності та нормативний характер. Однак послідовно витримати цей принцип не завжди вдається. Тому незаперечну рацію мають укладачі словника, коли включають до нього і такі пари слів, одне з яких в одній із мов належить до високочастотних літературних, а в іншій має стилістичне забарвлення (розмовне, просторічне, книжне тощо) або не характеризується високою частотою вживаності. Зрозуміло, що в такому випадку важко уникнути суб'єктивізму щодо добору словникового реєстру. Очевидно, цим пояснюється те, що до словника не ввійшли такі омонімічні пари, як *блуд* — *bląd* «помилка», *нагліти* — *naglić* «квапити, підганяти», *опушка* — *opuszka* «пучка, кінчик пальця», *огульний* —

ogólny «валовий», *обронити* — *obronić* «захистити», *п'янка* — *piątka* «пінка», *пушка* — *puszka* «банка», *присвоїти* — *przyswoić* «засвоїти», *признати* — *przyznać* «присудити щось комусь», «нагородити когось чимось», *престарілий* — *przestarzały* «застарілий (погляд, мода тощо)», *перепона* — *przerpona* «діафрагма», *посадка* — *posadka* «місце», *поповнити* — *popęlnić* «зробити щось», *покій* — *pokój* «мир», *повістка* — *powiastka* «оповідання, притча», *повадитися* — *powadzić się* «посваритися», *плечі* — *plecy* «спина», *печеня* — *pieczenie* «згага», *перепиц* — *przepis* «рецепт», *переводити* — *przewodzić* «керувати кимсь, чимось, очолювати щось», *рихлий* — *rychły* «скорий», «ранній», *родовитий* — *rodowity* «корінний», *родич* — *rodzic* «батько», *смисл* — *zmysł* «чуття, відчуття», «здатність до чогось», «свідомість, розум», *смисловий* — *zmysłowy* «чуттєвий», *здобний* — *zdobny* «прикрашений, оздоблений», *спасати* «рятувати» — *spasać* «згодовувати», *список* — *spisek* «змова», *зрив* — *zryw* «спіднесення, порив», *сумка* — *sumka* «невелика сума (грошей)», *мишкитися* — *cieszyć się* «користуватися чимось», «радіти чомусь», *точити* — *toczyć* «котити», *угодити* — *użyć* «ударити, попасти в кого-небудь», «найняти когось, щось», *управа* — *uprawa* «сільськогосподарська культура (зернова, технічна тощо)», *утроба* — *wątroba* «печінка», *хоронити* «ховати (померлого)» — *chronić* «оберігати», *чорнило* — *czernidło* «чорна фарба; вакса», *цуплий* — *szczerpy* «мізерний, обмежений, нечисленний», *пука-ти* — *rykać* «стукати», *спілкуватися* — *spółkować się* «здійснювати статевий акт». Можливо, не всі наведені тут пари міжмовних омонімів обов'язково потрібно ввести до словника, але незаперечним фактом є те, що більшість із них (деякі належать навіть до часто вживаних) призводить до міжмовних інтерференційних помилок. Наприклад, останні дві наведені тут пари міжмовних омонімів нерідко спричиняють одіозні мовленнєві девіаційні ситуації. Українців буквально шокує, коли поляки (а під впливом польської мови і деякі мовці Західної України) *покупають у двері і вікна*, а поляки знічуються, коли чують не те що польське *spółkować się*, а навіть українське слово *спілкуватися*¹.

Як уже зазначалося, до значень українського слова зрідка наводяться польські лексичні відповідники. Нам здається, що такий

¹ Див.: *Кравчук А.* Комунікативні невдачі в польськомовному дискурсі українців з поляками // *Матеріалів гри слова : Філологічні дослідження, присвячені 60-річчю професора Флорія Сергійовича Бачевича.* — Л., 2009. — С. 209–217.

принцип слід було б витримати послідовно, особливо це стосується багатозначних слів. Так, наприклад, при тлумаченні укр. *уклад* до значення «порядок» варто було б навести польські відповідники *porządek, zwyczaj, tryb, system*, а до значення «тип, форма господарства певної суспільно-економічної формації» — *ustrój, system*. До значення «навчальне заняття у школі» слова *урок* слід було дати перекладний еквівалент *lekcja*, до значення «домашнє завдання, яке дається учневі» — *zadanie, materiał*, а до значення «те, з чого можна зробити певний висновок» — *nauczka*. До значення «крамниця» слова *магазин* не зайвим було б навести польський відповідник *sklep*, а до значення «частина зброї, куди вкладають патрони» — *magazynek*. Цього явно бракує переважній більшості словникових статей. Наведення перекладних еквівалентів до кожного значення українського слова, по-перше, було б великою підмогою для перекладача. По-друге, перекладний еквівалент сприяє точному окресленню значення слова. А головне (це служило б найвагомішим доказом), що певне значення є омонімічним. Так, наприклад, з поданого у словнику тлумачення українського слова *синиця* як «маленька співоча пташка ряду горобцеподібних з різнобарвним (перев. жовтим і синім) оперенням» польському читачеві важко зрозуміти, про яку пташку йдеться. Все стало б на своє місце, якби був наведений польський відповідник *sikora*.

Оскільки до переважної більшості значень українських слів не даються польські відповідники і як українське, так і польське слово тлумачиться українською мовою, рецензований словник краще було б назвати не «Українсько-польський словник міжмовної омонімії і паронімії», а «Словник українсько-польської омонімії і паронімії». Так, наприклад, названо словники: Szalek M. *Słownik homonimów rosyjsko-polskich* (Poznań, 2004), Šipka D. *Rečnik srpsko-poljskih homonima i paronima* (Poznań, 1999), Vlček J. *Slovník rusko-české homonymie a paronymie* (Praha, 1966). Зовсім по-іншому укладений «Rosyjsko-polski słownik homonimów międzyjęzykowych» К. Кусала, що вийшов у Вроцлаві в 2002 році. Тут до кожного значення російського слова дається польський лексичний еквівалент, а до значення польського слова — російський. Усі контексти-ілюстрації в обох частинах словникової статті перекладені на іншу мову:

ФЛЯГА — FLAGA

фляга *ż 1. manierka; bidon*: Походная фляга. *Manierka turystyczna (podróżna) a. żołnierska. 2. bańka*: Молочная фляга. *Bańka do mleka.*

flaga *ж.* Флаг: *Flaga państwa*. Государственный флаг. *Zatkań flagę*. Водрузить флаг.

Так опрацьований М. Кусалем словник повністю відповідає своїй назві.

У рецензованому словнику трапляються випадки інтерпретації міжмовних пар слів як омонімів, коли для цього немає достатніх підстав. Так, зокрема, як міжмовні омоніми розглядається така пара слів, як *мудрий* і *mądry* на підставі того, що нібито польське слово не має значення «наділений, обдарований великим розумом; який має великий життєвий досвід; розумний, досвідчений», а українське не має значення «здатний добре й швидко міркувати; кмітливий, тямущий; спритний». Насправді ці значення мають обидва слова. Омонімічним є хіба що розмовне значення «дуже добрий, смачний» в українському слові (*мудрий борщ, мудра ситуація*), однак у словниковій статті воно не згадується. Як міжмовні омоніми у словнику даються *аспект* — *aspekt* на основі нібито того, що в українській лексемі відсутнє значення «дієслівна категорія виду» (насправді укр. *аспект* має таке значення). У парі слів *погода* і *pogoda* як омонімічне кваліфікується значення «гарна погода, сонячна пора, без опадів», якого нібито немає в українському слові. Проте таке значення є звичайним для українського *погода* (див.: *У сльоту чи погоду маленькою лажу було за гусьми...* — І. Франко; *Кілька днів стояла погода..., а це піднялося таке, що й світу не видно.* — В. Речмедін). Не є омонімічним значення «па в танцях — удар підбором об підбор з одночасним підстрибуванням» польського слова *holubiec*, оскільки воно є звичайним і для українського *голубець*. Не є також повними міжмовними омонімами *гостинець* — *hościniec*, оскільки українське слово також має значення «битий плях» (див. у І. Франка: «...Твердий змуруємо гостинець...»), хоча воно трактується як діалектне. Очевидно, також не слід кваліфікувати як омонімічне значення «непорядок, безладдя, хаос» у польському *balagan*, оскільки таке саме значення має й український відповідник *балаган* (див. досить поширену фразу *Притиніть цей балаган!*).

Значення слів у словникових статтях даються в такому порядку, як вони наведені в тлумачних словниках. Така подача значень у словнику диференційного типу є дещо незручною для користувача, бо омонімічні значення багатозначних слів губляться серед інших значень і їх важко відшукати. Нам здається, що краще було б спочатку подавати у словниковій статті повні омоніми, потім часткові і, нарешті, значення, що збігаються. Однак застосований у словнику порядок подачі значень має і деякі плюси, оскільки він

визначає місце (головне чи периферійне) омонімічного значення в семантичній структурі слова.

Дозволимо собі висловити деякі міркування з приводу ілюстративного матеріалу. Абсолютно правильно сказано в передньому слові, що найкращим способом розкриття значення слова є наведення його сполучуваності. Переважну більшість ілюстрацій становлять саме словосполучення, які, як правило, сприяють розкриттю того чи іншого значення. Трапляються лише поодинокі випадки, коли словосполучення є недостатніми для виявлення значення. Так, діалектне значення «вареник» слова *пиріг* ілюструється словосполученням *Пирогои з вишнями, чорницями, сиром*, яке з таким же успіхом може бути використане і для ілюстрації значення «великий печений виріб із тіста з начинкою». Достатнім у цьому випадку було б словосполучення *варені пироги* чи *наварити пирогів*. Не допомагають семантизації, у цьому випадку — розрізненню значень, слів *кулик / kulik* контексти *Лімас, ходить, свистить кулик* і *Kulik siedzi na drzewie*. Не зрозуміє користувач словника про який шлід ідеться (абрикос чи вишню) з контексту *Żółta morela. Zjeść morelę*. Не диференціюють значення слів *бідон* «металева посудина циліндричної форми з герметичною кришкою для зберігання рідини» і *bidon* «посудина для зберігання та перевезення напоїв, яку використовують переважно велосипедисти під час їзди»: *Бідон для молока, сметани* і *Kolarz nalał wody do bidonu*. Як показує останній приклад, у багатьох випадках автори як ілюстрації наводять

сконструйовані ними речення: *Міліціонери знімали вблівальників на камеру* (с. 123), *Він добув до кінця визначеного в контракті терміну і влаштувався на іншу роботу* (с. 80), *Смажену ковбасу їдять здебільшого з гірчицею або кетчупом* (с. 63), *Він подарував їй гарнітур, що складался з кольє і сережок* (с. 61), *Zakłopotany zaisnialą sytuacją, przeprosił wszystkich obecnych i czmychnął do drzwi* (с. 99), *Oprócz siebie i żony miał jeszcze pięć gąb do wyżywienia* (с. 71). Очевидно, було б краще, якби ілюстрації вибиралися з творів класиків української і польської літератур. Це позитивно позначилося б на достовірності тлумачень значень.

Висловлені тут міркування в жодному разі не применшують значення рецензованого словника. З'явилася дуже потрібна праця, на яку давно чекали всі, хто причетний до української і польської мов. Зрозуміло, що цінність цієї праці насамперед полягає в її практичному застосуванні в навчанні цих мов. Водночас словник — неоціненне джерело для теоретичних досліджень з контрастивної лексичної семантики української і польської мов. Відображені у словнику семантичні відмінності зовні подібних слів, особливо тих, що мають спільний корінь, засвідчують національну самобутність зіставлюваних мов, зокрема показують, що такі слова в кожній з мов своєрідно формували свою семантичну структуру, набували власних стилістичних і конотативних нашарувань, відмінностей у сполучуваності і фразеологізації.

М. КОЧЕРГАН